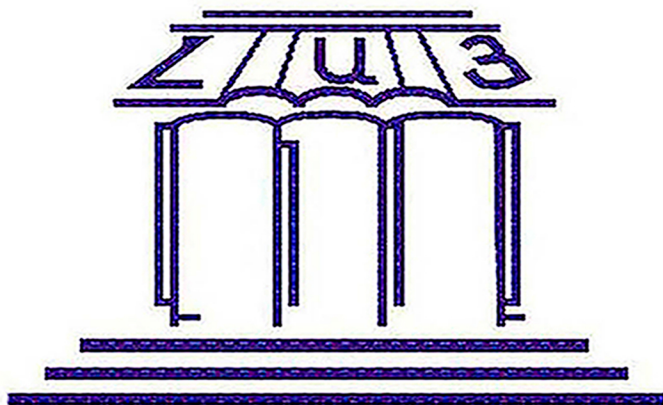

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Մույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

25508 - 25557

ՔՄԱՆՎԵՑԸ

891.99

Ա-28

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ. ՅԵՐԵՎԱՆ. 1928.

06 DEC 2010

EROS CO. -

Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք.

(ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ)

4 4 2 5 6 8

ԱԼԱԶԱՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ. ՅԵՐԵՎԱՆ. 1928.

30 MAY 2000

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԻՔԱՅԵԼ ԱՐԽԻՎՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԻՔԱՅԵԼ ԱՐԽԻՎՅԱՆ

23557. 19

Տպարան ՀԵՐՈՂԵՍ Հրատարակչության, Մարքսի փող. № 29.

Գրառնակվար 862բ.

Տիրաժ 2000. Պատկերաթիվ № 816.

Յ Ե Ր Կ ՈՒ Խ Ո Ս Ք

Ներկա ժողովածուն կազմելիս, մեզ հրահել է մի միտք—ի մի ամփոփել յեվ հրատարակել Բագվի հերոսական Կոմունայի անկմանը, քանակեց կոմունարների յեղեռնական մահվանը յեվ Ստեփան Շահումյանին նըվիրված՝ մեր գրողների չափածո գրվածքները:

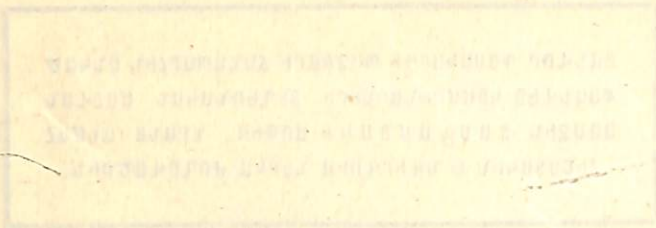
Ժողովածուն բացի ընթերցանության նյութ լինելուց, կարող է ոժանդակել նայել մեր բանվորական ակումբներին, դպրոցական ու գյուղական բեմերին՝ Քսանվեցի հիշատակին յեվ առհասարակ գրական յեղեղներ կազմակերպելիս:

Ժողովածույի նյութերը մենք աշխատել ենք հնարավորության սահմաններում դասավորել ըստ դեպքերի հաջորդականության, այնպես վոր ստացվի կապ առանձին հեղինակների գրվածքների միջև:

ԿԱԶՄՈՂ

5. 7. 50

ԲԱՆԿՈՐ ԴԱՍԱԿԱՐԳԻ ՊԱՅՔԱՐԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ ԸՆԿԱԾ
ՔՍԱՆԿԵՑ ԿՈՄՄՈՒՆԱՐԵՐԻ ՅԵՂԵՌԱԿԱՆ ՄՈՂԿԱՆ
ԱՌԱՋԻՆ Տ Ա Ս Ն Ա Մ Յ Ա Կ Ի ԱՌԹԻԿ, ՆՐԱՆՑ ԱՆՄԱՀ
ՀԻՇՏԱԿԱԿԻՆ Ե ՆԿԻՐԿՈՒՄ ՆԵՐԿԱ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆ.

ՎՈՐՊԵՍ ՊՐՈԼՈԳ

ՀԱԿՈՒ ՀԱԿՈՒՅԱՆ

ՄԵՌԱՆ՝ ԶԿՈՐԱՆ...

ՄԵՌԱՆ ՄԵՌԱՆ

Դնչպիսի՜ հերոս ընկերներ մեռան,—
Մեռան, չկորան...
Կրակն եր ցայտում նրանց աչք-ուռքից,
Շանթը՝ շրթունքից,
Յերբ խոսում էին ծով-ամբոխի մեջ
Վիշտ ու կարիքից,
Վրեժի, ցասման հրով բորբոքված
Նրանք բեմ յեկան՝
Յեվ բեմը դարձավ արյունով ներկած
Զոհերի սեղան:
Դնչպիսի՜ հերոս ընկերներ մեռան...

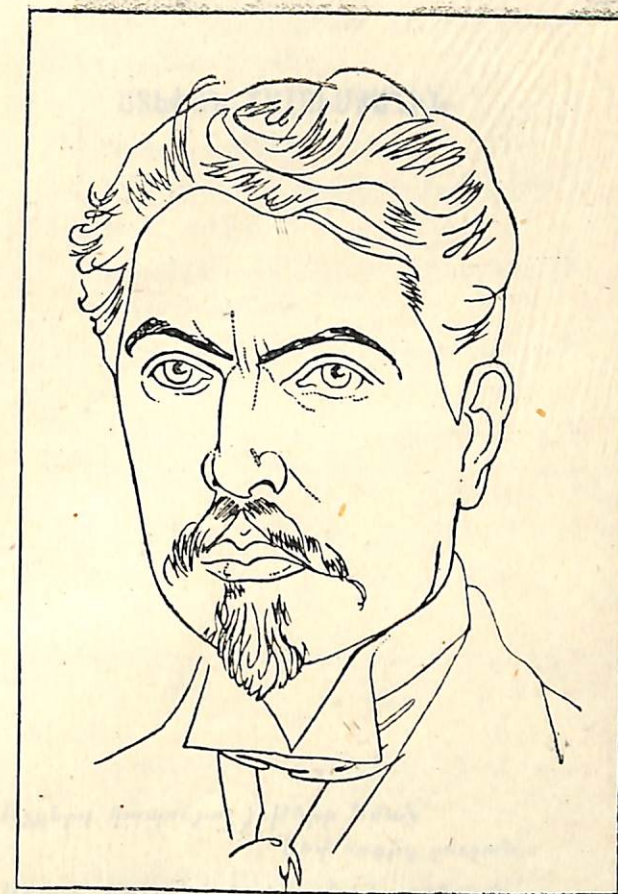
Այսօր բանտերում, վաղը աքսորում,
 Մյուս օր կախաղան
 Հանելու համար դահիճը դաժան
 Կացինն է սրում,
 Բայց հերոսների շուրթերից սեղմված
 Նշովք չի լսվում.
 Բաժակն են ըմպում վերածնություն
 Սյունիքին կախված
 Ու հիմքը յիրգում Հեղափոխության՝
 Հպարտ, չհաղթված:
 Ինչպիսի՞ հերոս ընկերներ մեռան...

Հեյ, ազատության անպարտ զինվորներ,
 Դուք, վոր անխռով
 Ներկեցիք փողոց ու գործարաններ
 Ձեր տաք արյունով,
 Նույն վայրում այսօր ջահել ջիվաններ
 Ըմբոստ շարժերով
 Ձեր գովքն են անում... ձեր թափած արյամբ
 Մնվում, ամրանում...
 Յեվ անմահներիդ յերգվում են անվամբ
 Ու հպարտանում,
 Վոր դուք, հերավի՛, պատվով, վեհությամբ
 Ձեր գործը տարաք.—
 Մեռա՛ք՝ չկորա՛ք:

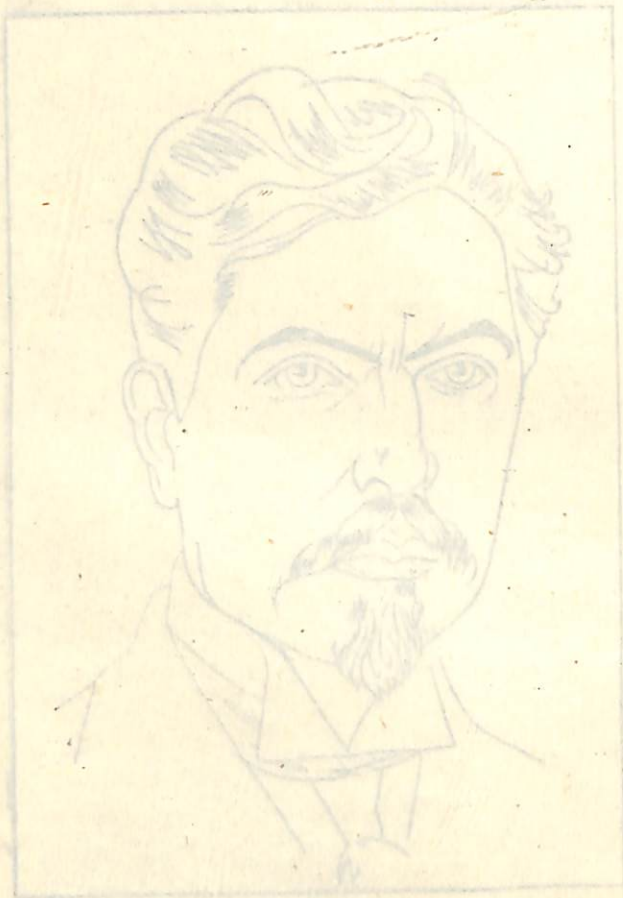

ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀՈՒՄՅԱՆԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԴՊԱՐՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ՆԱԶԻՍՏԱՆ

ՀԱԿՈՒ ՀԱԿՈՒՅԱՆ

ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀՈՒՄՅԱՆԻՆ

Աչքերդ կապույտ, յեթերի նման
Յեւ հոգիդ շուշան,
Սիրտդ խորունկ ծով, աղնիվ, աննման,
Ընկեր Շահումյան:
Ձայնդ զանգակի վսեմ սի դողանջ
Թափանցել գիտեր
Յեւ վողկորել շեշտով իր սքանչ
Վհատած սրտեր:

Սոսքդ չիւր լոկ խոսք, այլ պատգամ հզոր,
 Կայծակնող ու վառ,
 Թշնամիներդ և մինչև այսօր
 Քեզնից դողահար:
 Դու հո չմեռար, նորից կյանք առար,
 Յեւ հաղթ քո մահով
 Ծլեց ու աճեց մի նոր գաղափար,
 փովեց աշխարհով:
 Մահդ խթանող ցնցեց շատերին
 Մեր կուռ շարքերում,
 Մ, յեւ ու մի տես քո մարտիկներին
 Կովի դաշտերում:
 Քայլում են ահա հազար հազարով
 Քո ճանապարհով,
 Յեւ յերդում քո տեղ վրեժդ լուծել.—
 Դեհ, գնան բարով...

ԳԱԶԵԼ ԽՆԴՈՒԹՅԱՆ

Ն. Ղիրում եմ անմոռաց
Սեփան Շահումյանի
անմահ հիշատակին

Միքտըդ, վորպիս վառ ատրուշան, պահիր վառ,
Միքտըդ հրկեզ, մթնում դաժան, պահիր վառ:

Սիրտըդ խանդոտ, հրաբորբոք, պահիր վառ,
Խիչոքը տենդոտ, սերըդ՝ վահան, պահիր վառ:

Զար աշխարհի խավարի դեմ, պահիր վառ,
Վերպես դրոշ արնանման, պահիր վառ:

Հեովում անտուն, յեղիր խնդուն, պահիր վառ,
Սիրտդ բորբոք—վարդդ վառման, պահիր վառ:

Վորպես խաբույկ յեկնող վկա, պահել
Արեխ պես, սիրտդ վառման, պահիր,

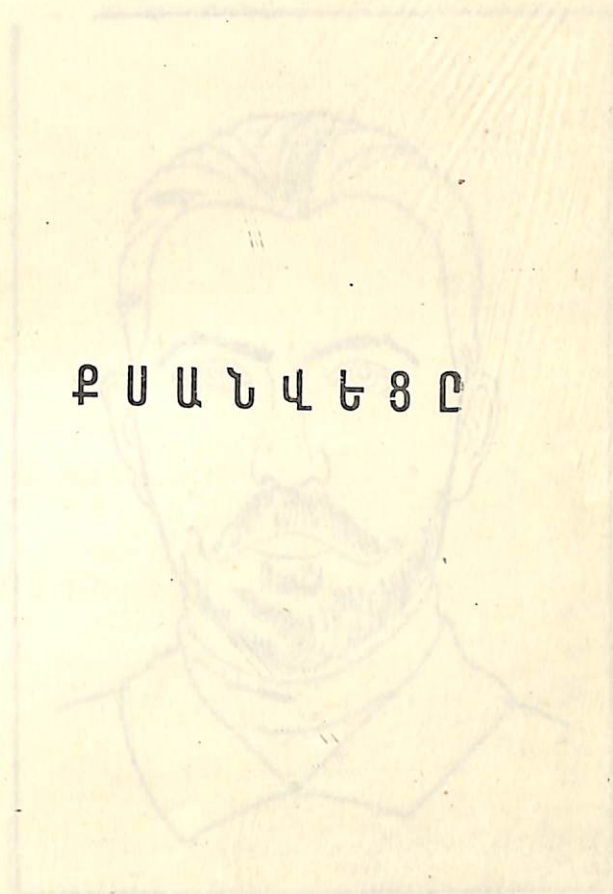

ՇԱՀՈՒՄՅԱՆԻՆ

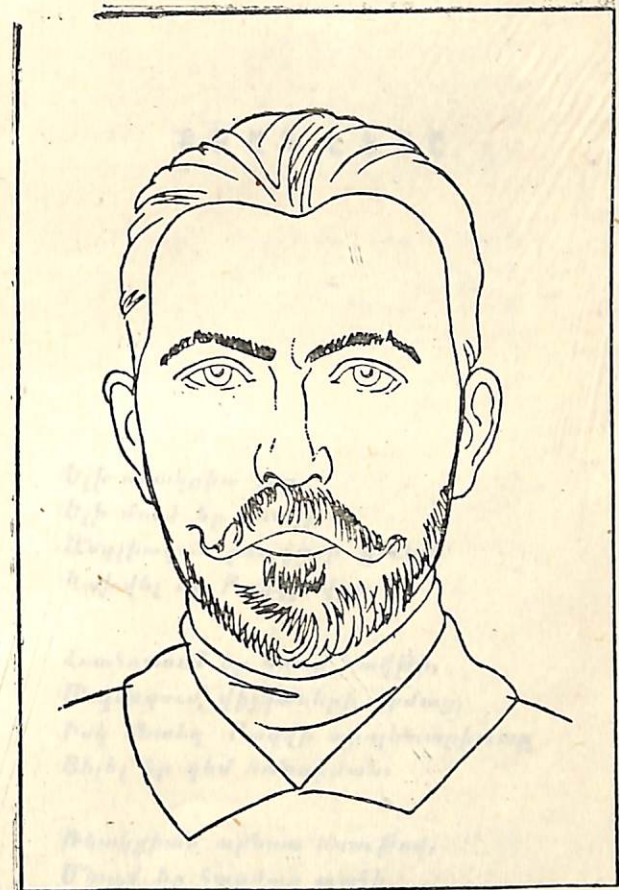
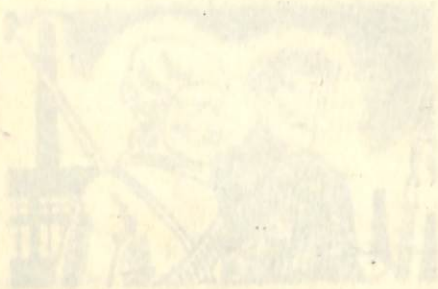
Դեռ քո անունը պիտի վառվի,
Վարի մեր նավը, վորպես փարոս,
Մըրկածե՛ծ այս ճանապարհով
Դեռ քո անունը պիտի վառվի:
Մինչև վախճանն այս անհաշտ կռվի,
Մինչև այն ափը կարկաչահոս՝
Դեռ քո անունը պիտի վառվի
Ու վարի նավը, վորպես փարոս:

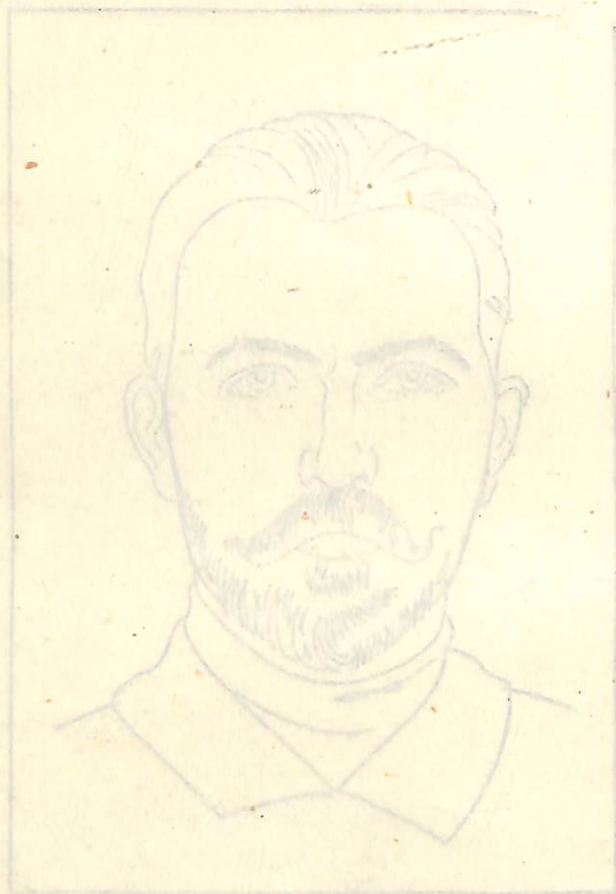
Ք Ս Ա Ն Վ Ե Ց Ը

ՀԱՄԱՅՈՒՆ

ՀԱՓԱՐԻՁԵ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ

ՄԿՐՏԻՉ ԱՐՄԵՆ

Ք Ս Ա Ն Վ Ե Ց Ը

Շլի ուսուցիչ յեր,
Շլի մութ եր մոայլ,
Անգլիական բուլղոցի դունչը
Կախվել եր Բագվի վրա:

Հոտհոտում եր հոտը նավթի,
Մնգսնգում՝ վիշկաների դիմաց,
Իսկ ենտեղ Բագվի պրուխտարիատը
Յեկել եր դեմ հանդիման:

Ռեակցիան արնոտ մոռթով,
Մնում եր հարմար պահի,
Ալեկոծ մըրկվում եր Բագուն
Մոտեցող սարսափի ահից:

Դեռ նոր եր հաղթել պրուխտարիատը,
Հաստատել եր իր գիկտատուրան,
Բայց արդեն արնոտ ուսուցիչան
Քայլում եր Բագվի վրա:

Բռնութեան վրեժն եր այն,
Վոխը արյունոտ դահճի,
Յերբ Կասպից ծովի վրայից
Ափ յիլավ հսկադրան առաջին:

Ու քայլից դեպի Բագու
Արնաշուրթ ու սև ունեցիան,
Յեւ հլի ուրիշ հսկադրաներ
Ափ բարձրացան:

Բարձրացան, մոտեցան Բագվին,
Ու յեղավ կռիվ վճռական,
Արևը սըրսփայ սարսափից,
Զրբը հորձանքով բարձրացան:

Եսպես եր. պարտութուն յեղավ,
Ու ելի ընկավ Բագուն,
Գիշերվա խավարից ել թանձր,
Ծանրացավ մութ մի իրիկուն:

Նրանք յեկան հրով ու սրով,
Խեղդելու շարժումը մեր,
Ուզեցին եղ պոռթկած պայքարը
Սրյունի գնով խաղաղել:

Նրանք յեկան յերկաթյա կրունկով
Ճգմիլու յեկնող հսկային,
Իսկ հետո՝ արնոտ քաղաքում
Խնճույքներ սարքել մահի:

Նրանք յեկան արնոտ թաթերով
Ու գտան բոլոր քսանվեցին,
Քսանվեցի մահվան գնով
Բյուրերին հաղթել ուզեցին:

Բայց արդյոք գիտեյին նրանք,
Վոր վորքան քսանվեց զոհեն,
Թիկունքի անթիվ շարքերից
Դուրս Վգան նոր ընկերներ:

Դուրս կգան ու նոր թափով
Կխփեն հին կյանքի քունքին,
Յեւ հետո հաղթանակ կլինի,
Հոկտեմբերը կենի թիկունքից:

Կոմունար, հիմա ենտեղ,
Ուր ընկան քսանվեց ընկերներ,
Կա հետին, մի փոքրիկ կայարան
Ու յերկու զույգ սեւեր:

Եղտեղից գնացքն է անցնում,
Կապում է Հնդկաստանը. Բագվին,
Ենտեղից հեշտ է ճանապարհը
Դեպ հեռու Հնդկաստան, Հնդկաչին:

Ենտեղից կարելի չե ցրել
Բառեր մետաղի ու բորբ,
Վոր բոլոր, բոլոր տեղերում
Դուրս գան վերջնական բողոքով:

Ախչա-Կույմա, անունն է կայանի,
Ուր տարան քսանվեց ընկերներին,
Ուր փխրուն, չոր ավազի վրա,
Նրանց վրա համադարկ տվին:

Այրեցին հետո նրանց,
Վոր փոշին չմնա անգամ,
Բայց գիտե՞ր մեկն են ժամանակ,
Վոր քսանվեցը նորից պիտի գա:

Այրեցին հետո նրանց,
Վոր փողին չմնա անգամ,
Յեվ եղ լուս, ծանր սարսափին
Վկա յեր լոկ Ախչա-Կուլման:

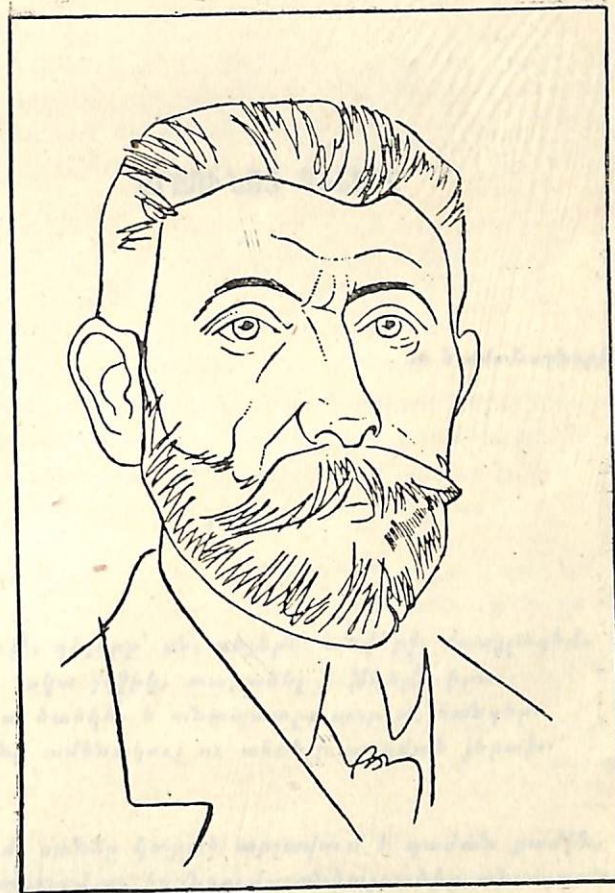
Բայց յելան եղ մեռած ընկերները:
Յելան վեր ու Բագու հասան,
Նրանք ելի կրում եյին են դրոշակը,
Վոր արյան հորձանքով լողաց:

Նրանք յելան, հասան Բագու,
Ենտեղից ել հեռու անցան,
Վառեցին վերջին հրով
Անդրկովկասը:

Կոմունար, փոքր և կայարանը,
Անանուն Ախչա-Կուլմա,
Բայց առանց եղ փոքրիկ կայանի.
Կարիլի՞ յի առաջ գնալ:

Եղպես ել ընկերները մեր, —
Մի կայան կոմունի ճամբին,
Զգվեցին վորպես ուխտեր
Ու ճանապարհը հարթեցին:

Ենտեղից գնացք անցավ
Յերբ արեւ նոր եր ծագում,
Կոմունար, գնձւմ և եղ գնացքը,
Վոր հասնի վերջին Բագու:

ԱԶԻԶԲԵԳՈՎ

ԱԼԱԶԱՆ

ԱՐՅՈՒՆՈՏ ԳԻՇԵՐԸ

26 Կոմունարներին

1.

Գիշերը՝ մութ, գիշերը՝ սև, գիշերն՝ անվերջ, մռայլագին,
Գիշերը՝ մի հսկա չղջիկ, տարածել է թևերն իրա.
Թևերովը նա ծածկել է անապատը, սար ու հանդեր:
Գիշերը՝ վոնց ամենակուլ ու ահռելի բացված յերախ:

Ու գիշերում՝ սանձը կտրած արշավում է դաժան քամին,
Հոռու յե կանչում ու հրոնդում—անծայրածիր անապատում.
Ուղում է նա քանդել ամենն ու կործանել մի անգամից:
Քամին տերն ու տիրակալը. քամին մենակ անապատում:

Թևերովը իր նա խառնում է ավազները անապատի,
Հարձակվում է ու նահանջում ու գրավում ու արշավում,
Ու հրոնդում ու փրնչում է—քամին անսանձ ու անպատիժ:
Կրճկրճիկ են ժայռերն անգամ, անողնական այդ գիշերում:

Ծովը հուզված ու վերդովված կրծքում և ավերն իրա,
Շրպրտում և ավերից գուրս փրփրակալած ջուր ու ավազ.
Վոնց մի հսկա—նա գալարվում, տրորվում և մեջքի վրա:
Ծովը՝ հուզված, ծովը՝ մուսյլ, փրփրակալած ու վերդովված:

Գիշերը՝ մուլթ, գիշերը՝ սև, գիշերն անվերջ մուսյլադեմ,
Գիշերը՝ ծանր, քամին՝ անսանձ և շնագայլ և բորենի,
Գիշերը վոնց հսկա չղջիկ, կամ ահագին մի բուռ անդեմ,
Գիշերը՝ մուլթ և փոթորիկ և շնագայլ և բորենի...

2.

Գողի նման—կասկածամիտ ու կըծկված ու հորեքթաթ,—
Գաղտագողի լուռ սողում և, ավազի մեջ մի սև գնացք.
Դուրս են նայում ինչ վոր դեմքեր զարհուրելի ու մտավախ.
Շուրջը՝ ավազ, շուրջը՝ խավար, շուրջը՝ գիշեր մի սևադնած:

Նա կանգ առավ ավազի մեջ, վորպես մթին մի թշնամի.
Գետին իջան փըսփըսուկով, մուլթ ըստվերներ խորհրդավոր:
Նորից յեկան, նորից իջան, փըսփըսացին կասկածամիտ:
Շուրջը՝ ավազ, շուրջը՝ խավար, շուրջը՝ գիշեր մի դարավոր...

3.

Ավազները խըշխըշում են, ավազները վըշվըշում են,
Ափսոսում են ավազներն իսկ կորուստը ծանր այդ գիշերվա.
Ողակի մեջ, նրանց ծեծում և հայհոյում և քշում են,
Դասակարգի զոհը նրանք, արյունաներկ սեղան բերված:

...Ու շարժվեցին մուլթ ըստվերներ... Վորոտացին համազարկեր...
Հնկան նրանք արնաշաղախ, իրար կողքի, իրար գըրկած:
Մահամուսյլ անապատի ու արյունի, ավազի մեջ—
Հստում եյին նվազ ձայներ. «Մենք մեռնում ենք, բայց դեռ կգանք...»

Ու ծըծեցին ավազները շրթունքներով իրանց պապակ—
Արյունը թարմ ու անաղարտ—դասակարգի սրտից ժայթքած.
Վոնց վոր մահերգ—վոռնաց նորից, սուլեց նորից քամին ագահ
Ու հըռնգաց, խառնեց նորից ավազները՝ արյունով թաց:

Գիշերը՝ մուլթ, գիշերը՝ սև գիշերն անվերջ, մուսյլադեմ,
Գիշերը՝ ծանր, քամին՝ անսանձ և շնագայլ և բորենի,
Գիշերը՝ վոնց հսկա չղջիկ, կամ ահագին մի բուռ անդեմ,
Գիշերը՝ մուլթ և փոթորիկ և շնագայլ և բորենի...

Առավոտը արեն յեկավ—մուսյլադեմ, արնակուտակ,
Աչքերի տակ փոված տեսավ անլսելի վոճիրն այդ նոր.
Մարսընացին ավազները նրա գունատ ցուլքերի տակ:
Անապատը մի դամբարան ու արևը—վոնց սգավոր:

4.

— Հեյ, ավազում, մուլթ գիշերում, մահը գրկած մեր ընկերներ,
Կենդանի յի դասակարգը. ձեր պայքարում հաղթել և նա:
Տանջանքներով այն ձեր դժած ու փայփայած կածանը նեղ—
Մենք լայնացրել, դարձրել ենք—յերկարածիզ, լայն պողոտա:

ՔՍԱՆՎԵՑ ԵՅԻՆ...

Քսանվեց եյին...

Նրանք ամենքն ել՝ ջահել ու յեռուն,
Նրանք ամենքն ել նորաշունչ դարուն—
Փնջած մեխակներ—Քսանվեց ընկեր:

Կռիւլ եր դարկել
Անգղիների դեմ Քսանվեցն այն,
Յեւ անհավասար ու դուրսադնական
Այն մեծ կռիւի մեջ նա գերի ընկել:

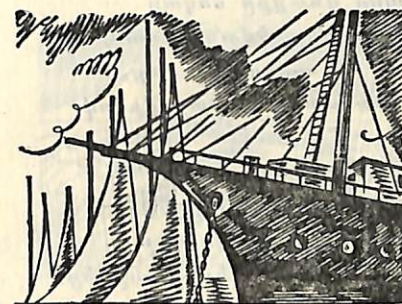
Ու մի առավոտ,
Յերբ աստղերը կաթ դեռ չեյին հանգել,
Ախշա-Կույմայի դաշտում ավազոտ—
Վեհ Քսանվեցին բերին կրակել...

Յերկու յերկու շարք,
Արձանի նման, կանգնել են նրանք,
Գունատ ու հպարտ, լուռ են, չեն խոսում,
Արհամարհանքով մահին սպասում...

— Կացեք մի վայրկյան, —
Հանկարծ վորոտաց սև դահիճներին
Ընկեր Շահումյան.—
Յերջանիկ ենք մենք, վոր հիմա կընկնենք
Յերազած մահով, ջահել ու վայել
Կոմմունարներին.
Բայց լավ իմացեք, վոր հենց իսկ վաղը
Սպասում ե ձեզ խայտառակ մահը —
Վայել շներին...

— Մենք այդ լավ գիտենք...
Յերերաց մի ձայն... Ու չանցավ վայրկյան
Գնդացիներից Քսան վեցն այն
Հնձած արտի պես կող-կողի ընկան...

Գնացքը յետ գնաց...
Մինչ Քսան-վեցը իրարու գրկած՝
Ախշա-Կույմայի ավազոտ գոգում
Ամեն լուսածեղ կոմմունարների
Հիմն են յերգում ..

ԱՐՆՈՏ ԶԵՌՆԵՐՈՒՄ

1.

Ու դագաղի պես գնացքը սողաց
Տափաստանների անսահման սրտով,—
Այդ գիշեր վոչ մի աստղ չըջողաց,
Իսկ հեռվում հասպին սրսփաց վրդով:

Սողաց, գնացքը, չսուլեց յերբեք,—
Զսպված աղմուկով գնաց ու գնաց,
Մի հարբած մոուլթ խորշերից յերգեց,
Ու տափաստանը լռեց սեպնած:

2

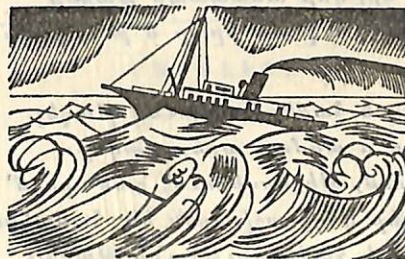
Արնոտ ձեռներում քսանվեց ընկերներ,
Գնում էք մեռնելու քսանվեց ընկերներ:

Իսկ Բագվի խորշերում դեռ ուժերը կեռան,
Կը կանգնեն լեռներով—քսանվեց ընկերներ:

3.

Իջավ գիշերը տրտում և չարահուշ ավելի
Կանգնեց մեռած մի լուսին արնակարմիր, ժանտալուս
Քսանվեց սյուններ լուսեղեն որորվեցին խավարում,
Քսանվեց սյուններ լուսեղեն սպասեցին արևին:

Իսկ յերբ յելավ արեը, յիլավ արնոտ ավազից,
Վարդի նման յելավ նա, դրոշի պես հուրհրան,
Ու քսանվեց շիրիմներ հրազեմ ու հրասիրա
Վողջունեցին նրան:

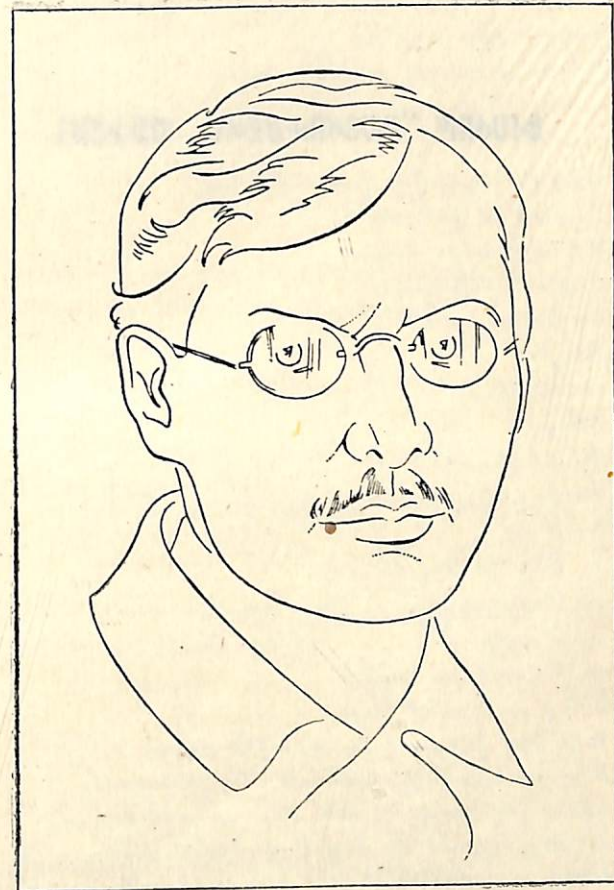
26-ը

Ո՞վ կարող է հավերժությունը թաղել.
Ո՞վ կարող է անմար արևը քաղել...
Անապատում, թե ծովերում, ցամաքում՝
Արփի շողեր վողջ աշխարհն են համակում:
Ո՞վ կարող է հավերժությունը թաղել:

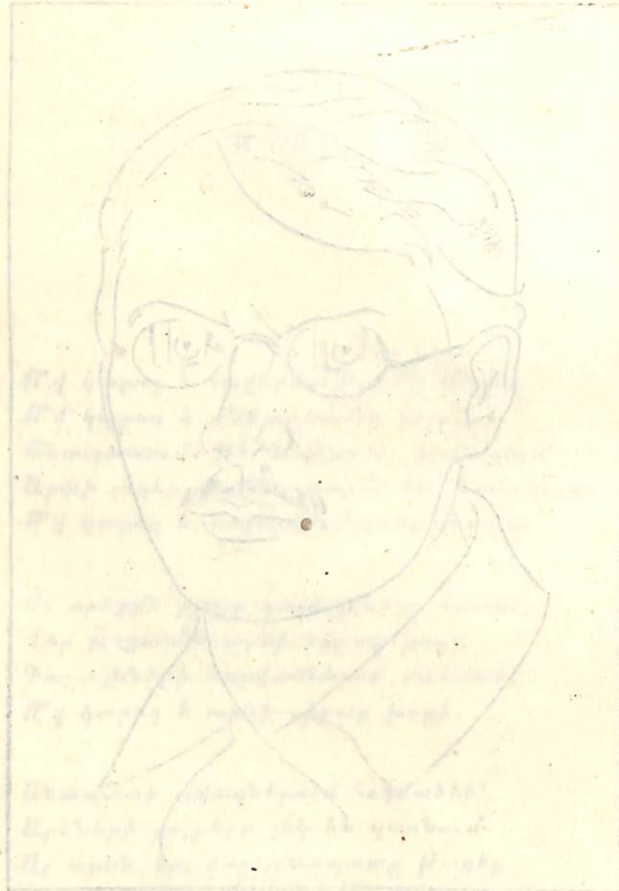
Ու սրեցին բյուր դաշույնները հատու,
Վոր խոցոտեն արևի սիրտը բոցի.
Դաշույնների հարվածներով մահատու
Ո՞վ կարող է արևի սիրտը խոցի:

Անապատի ավազներում հեղմածե՛ծ՝
Արևների ցուլերը շեկ են դառնում.
Այլ արևն եր, վոր անապատը թացեց
Յե՛վ մրրկվող ավազն իրար է խառնում:

Ո՞վ կարող է հավերժությունը թաղել.
Ո՞վ կարող է անմար արևը քաղել...
Անապատում, թե ծովերում, ցամաքում՝
Արփի շողեր վողջ աշխարհն են համակում:
Ո՞վ կարող է հավերժությունը թաղել:

ՖԻՈԼԵՏՈՎ

ՓՈՒՄՈՒ

ՎԱՆԱՍԻ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՀԱՏՎԱԾ „ԱԽԶԱ-ԿՈՒՅՄԱ“ ՊՈՒՄԻՑ

1.

Որերը ծանր,
Մաղձոտ
Ու հոռի—
Փռվել են վորպիս ջրերը ճահիճ,
Նեխված ու անշարժ!

Ողն ե ժահրահոտ խայթոցով բոռի
կրծքերը ծակում...
Որերը դառն,
Դժնդակ,
Դահիճ,
Կանգնեցին անշարժ
Գիշերվա կեսին քարե վանդակում...

Ժանգը յերկաթի ղրնդաց զաղիը
Տարաժամ բանտում,
Թե՞ ժանտ ու ժպիրհ
Բոթն ե հոխորտում՝
— Շահումյան,
Զեվին,
Զափարիձե,
Բերդ
Ու Ֆիռլետով...
Դուրս յեկեք, զնանք, ուղարկում են ձեզ՝
— Ո՞ւր
— Մեկ չե՞ կարծես:
— Ասխարադ:
— Ի՞նչու...
— Կտրուկ ու նորից
Մենք բողոքում ենք,
Վոր մեզ խարում եք առաջին որից.
Ի՞նչ որինքով եք պահում մեզ բանտում,
Հիմա յեկ դարձյալ մեզ դուր եք տանում...
— Ուղարկում են ձեզ Ասխարադ հիմա,
Մենք պարզ ասեցինք,
Ի՞նչ, չե՞ք հասկանում...

— Թող ձեր խայտառակ շտաբն իմանա,
Վոր մեր բողոքի ձայնը կհասնի,
Ուր հարկավոր ե
Անլուր չի ֆնա...

— Իզուր եք, իզուր
Բողոքում մեր դեմ.
Անգլիական շտաբն —
Վոչինչ չի անի որինքին ընդդեմ...
Նորից են կանչում՝
— Կարգանով,
Բասեն,
Ամիրյան Արսեն
Ու Ազիզբեկով...

Մեկ մեկ կանչեցին քսանվեց անուն...
Քսանվեց հերոս կոմունարներին
Բանտից դուրս տարան...
Խեղդող գիշերի խավարը անհուն
Հառաչեց լուին,
Գաղանի որորվեց դեպի կայարան
Ու քարացավ մեղծ!

Քարայրում փակվեց վոճիբը լպիրշ
Հանգստությամբ կեղծ!

2.

Թանձրամած սևում զնացքը արագ
Կտրում ե ուղին,
Յերկաթը բաղխում,
Շնչում ե կրակ.
Խոր անապատի սիրտն ե բաբախում
Իր հողեարքին,
Վոր մեկեն կանգնի, չբաղխե հավետ,
Ընկնի շնչասպառ ու մահաճարակ
Անհայտ յեղերքին...

Գնացքն ե թռչում արտակարգ, շտապ,
 Ֆերիք վագոնով լույսերը հանգած.
 Մեկում ցավերով հրկեզ, հրատապ
 Կոմմունարներն են քսանվեց ընկած:
 Իրար են հպվում խոնավ հատակին,
 Մառ շղթաներից թմբած ձեռ ու վոտ:
 Վայում ե աշնան վտարակ քամին
 Խավարում անհուն՝
 Արդյոք պիտ բացվի՞ նորից առավոտ
 Սև ուղիներին հեռու,
 Անանուն...

Ո՛ւր են շտապում այս խավար պահին,
 Անհայտ ու զաղախի...
 Թռչում են վերստերն անթիվ, անհամար,
 Ու ամեն մի վերստ,
 Վորպես մի սվին,
 Ծակում ե ուղեղդ կսկիծով անմար,
 Մաշող խոհերի շարաններով բյուր,
 Ու նորից սուղվում, հանձնված ցավին,
 Մուժ, մշուշ, մռայլ մառախուղների
 Մուլթը մահաթույր...

Ե՛յ, լսի՛ր,
 Լսի՛ր,
 Ընկեր կոմմունար,
 Վոստիլ վայրի, վայրենի, վատթար,
 Պատրաստում ե խենթ, քո սրտին ցավոտ
 Վերքերի մի նոր սոսկալի մորմոք,
 Վոր ել չբացվի քեզ նոր առավոտ
 Արևով բորբոք!...

Ե՛յ, լսի՛ր.
 Են մյուս
 Ֆերիք վագոնում

Վոստիլ ե վայրի.
 Մի ամբողջ պահակ
 Դահձի սրերով՝ քո մահն ե ծրագրում,
 Ու նրա դեմքին վոխն ե նեո, անհագ,
 Չարախինդ փովել անդուսպ,
 Վավաշոտ...
 Ամեն ինչ զգուշ խորհել ե,
 Հաշվել,
 Հիմա յեւ բացել լկտի կերտխում .
 Պոռնիկ ու պազշոտ...

3.

Անապատն անծայր—
 Մի գերեզմանոց,
 Աշխարհի վերջին ընկած կոյր,
 Շվար...
 Ֆերիքը ավեր՝
 Մարված մի հնոց,
 Ցավերով սեցած արեւ ե ծվար...
 Դիշերն ե փովել,
 Փաթաթվել քան ոձ,
 Մթին ծալքերով թանձրամած. ստվար...
 Վամպիրն ե ծծում
 Դիերը սեխոց,
 Հպվել ե մահվան բիրենով խավար...

Դիշերը արճիճ,
 Ամեն ինչ խեղդող,
 Իր ծանր, մաղձոտ մղձավանջներով,
 Վորպես խեղդված ճիչ,
 Սիրտը ահ ու դող,
 Փովեց մտատանջ հեղհեղումներով...
 Խավարոտ գիշերն անլույս, սև ու սուղ
 Խորունկ հառաչեց
 Աչքերն արտասուք,
 Հալաքեց զանդաղ ծալքերը գունատ

Եւ հոգնած հալվեց
Վայրերում դեղին,
Ճամբեքում անհայտ...
Կարծես սգատար այրին սևաքող
Արտասվեց,
Ընկավ ցավի թից արբած.
Հորիզոններում մարմինն է դողդող
Քամու ծեծքի տակ դեղնում հիմա բաց...

Ճամբեքում փռվեց տաղտուկ լուսարաց...

Անապատը կույր,
Մութ, մռայլ ու խորթ,
Հորանջից քնկոտ, չոր ավաղներով,
Գալարվեց վշապ չարքերից հոխորտ
Ու գորշացավ սառ իր յերփներով,
Ճամբեքի վերջին աշխարհի գրկում,
Ուր վերստերն անթիվ ասես չքացան,
Մի մշուշ մեղուս
Սլացան
Անցան...

Լուսարացն իջավ մոլոր ու անձայն...

Ամենի, դժգույն, ամայի, դատարկ,
Յերկնքից յերկինք անապատը մերկ,
Շարժվող բլուրներ ավաղից շարք-շարք
Ու յերկու տատասկ, փշաքաղ ու լերկ,
Մեկ ել կորացած սյուներն հեռավորի
Անտեր ու պապանձ —
Նայում են հեռվում հազիվ նշմարվող
Ինչ վոր շենքերի...
Ախչա-կույմեն ե մնացել անանց
Խոր խորքում յերկրի,
Վորպես վոճիրը դարերում նիրհող
Բյուր կայիններին...

Գնացքը կանգնեց մահվան յերկունքով
Ուղիներում գորշ՝
Խոր անապատի սիրտն եր դադարեց
Վերջին տանջանքով...

Մի ինչ վոր ստվեր չար ու անախորժ—
Սուրաց յերկնքով...

Ճոճվում են սրերն արյունածարավ,
Վագոնն են փակված սեղմ շրջապատում
Ողակով մահվան
Շունչն է վոսոխի հյուսիս ու հարավ
Մրրկվում ահեղ, վողջ անապատում
Սև ու անսահման...

Շահումյանն ահա,
Լուռ ու այլայլված,
Վագոնից իջավ քայլերով հպարտ.
Աչքերը անհուն տխրությամբ լցված՝
Նայեց թշնամուն դավադիր,
Նամարդ,
Վայրաբար զինված...

Իջավ կրակված և Զափարիձեն,
Շրթունքները սեղմ բարկության հրով.
Ահա և ուրիշ յերկու ընկերներ—
Փաղաղած,
Հեղված,
Հատու խոսքերով...
Քայլում են դեպի են ձորակը կից,
Վոր լինելու յե իրենց գերեզման,
Խալար
Ու անլույս...
Քայլում են անհույս...
Դեռ չեն ել հասել...
Մի վայրի հրաման...
Փնդակը խոցեց չորսի կռնակից ..

Եւ քնած հալկեց
Վայրերում դեղին,
Ճամբեքում անհայտ...
Կարծես սգատար այրին սևաքող
Արտասովեց,
Ընկավ ցավերից արբած.
Հորիզոններում մարմինն ե դողդող
Քամու ծեծքի տակ դեղնում հիմա բաց...

Ճամբեքում փովից տաղտուկ լուսարաց...

Անապատը կույր,
Մութ, մռայլ ու խորթ,
Հորանջեց քնկոտ, չոր ավազներով,
Գալարվեց վշտաց չարքերից հոխորտ
Ու գորշացավ սառ իր յերազներով,
Ճամբեքի վերջին աշխարհի գրկում,
Ուր վերստերն անթիվ ասես չքացան,
Մի մշուշ մեղում
Սլացան
Անցան...

Լուսարացն իջավ մոլոր ու անձայն...

Ամենի, դժգուշ, ամալի, դատարկ,
Յերկնքից յերկինք անապատը մերկ,
Շարժվող բլուրներ ավազից շարք-շարք
Ու յերկու տատասկ, փշաքաղ ու լերկ,
Մեկ ել կորացած սյուներն հեռավորի
Անտեր ու պապանձ —
Նայում են հեռվում հազիվ նշմարվող,
Ինչ վոր շենքերի...
Ախչա-կույմեն ե մնացել անանց
Խոր խորքում յերկրի,
Վորպես վոճիրը դարերում նիրհող
Բյուր կայենների...

Գնացքը կանգնեց մահվան յերկունքով
Ուղիներում գորշ
Խոր անապատի սիրտն եր դադարեց
Վերջին տանջանքով...

Մի ինչ վոր սովեր չար ու անախորժ—
Սուրաց յերկնքով...

Ճոճվում են սրերն արյունածարավ,
Վազոնն են փակված սեղմ շրջապատում
Ողակով մահվան
Շունչն ե վոսոխի հյուսիս ու հարավ
Մըրկվում անեղ, վողջ անապատում
Սև ու անսահման...

Շահումյանն ահա,
Էռն ու այլայլված,
Վազոնից իջավ քայլերով հպարտ.
Աչքերը անհուն տխրությամբ լցված,
Նայեց թշնամուն դավադիր,
Նամարդ,
Վայրաբար զինված...

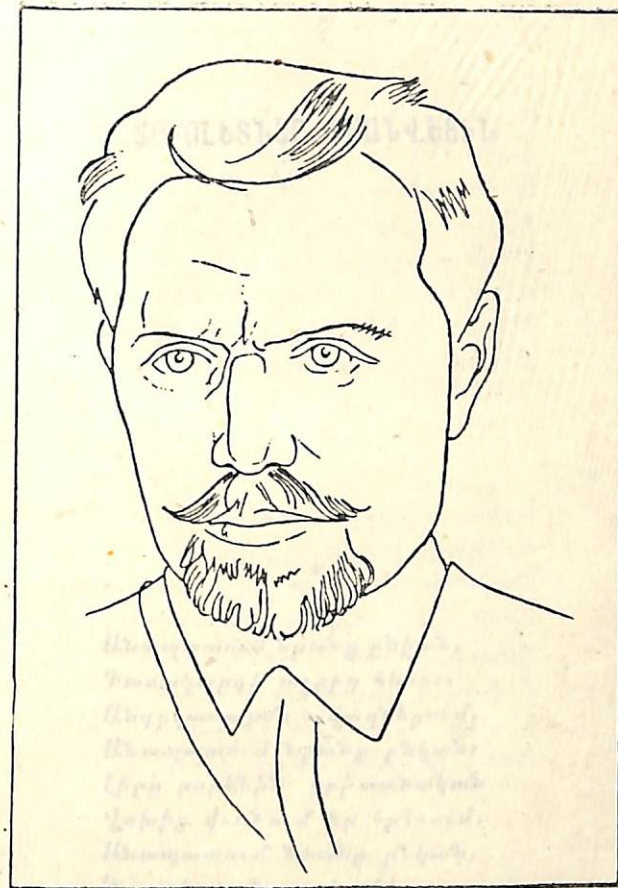
Իջավ կրակված և Զափարիձեն,
Շրթունքները սեղմ բարկության հրով.
Ահա և ուրիշ յերկու ընկերներ—
Գաղաղած,
Հռչված,
Հատու խոսքերով...
Քայլում են դեպի են ձորակը կից,
Վոր լինելու յե իրենց գերեզման,
Խավար
Ու անլույս...
Քայլում են անհույս...
Դեռ չեն ել հասել...
Մի վայրի հրաման...
Փնդակը խոցեց չորսի կոնակից ..

Ու գետնատարած զոհերը ընկան,
 Յերբ սրերի տակ
 Դիերը նոցա ջահել, առնական
 Փռվեցին գլխատ, վորպես նահատուկ
 Արյունաշաղախ...
 Ու մի ճիչ միայն,
 Մի ճիչ մահաբնիկ ու անարձագանք՝
 — Դեռ մենք կը հաղթենք!
 Մենք նորից կը գանք!...

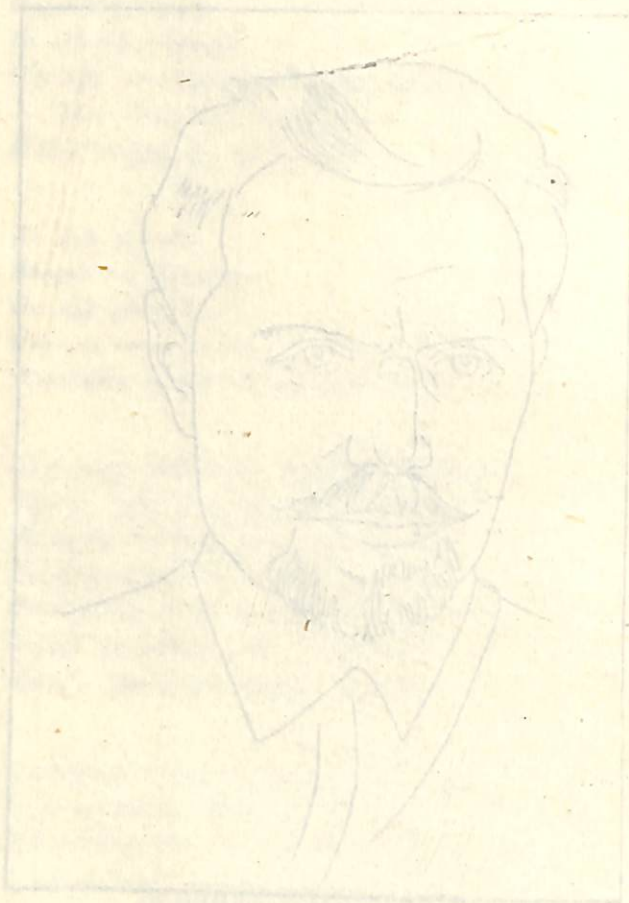
Ու ելի յեկան,
 Անդին ու խիղախ...
 Ու ելի ընկան —
 Բոլորը հատ-հատ...
 Քսանվեց գիակ հեղափոխական...

Յեւ յերբ թշնամին արյունաթաթախ
 Դիերը ձգեց ձորակը փութով,
 Ավազով ծածկեց սրտերը մատաղ
 Ու վերադարձավ ժպիտի ժպիտով՝
 Անաստաղ լողջ կարմիր եր, արյուն,
 Ավելի կարմիր, քան հորիզոնում
 Տխուր յերերվող արեւը դժգույն...

Ջախկալը հեռվում սևով ստվերվեց.
 Նրա գիշատիչ վռնոցը քաղցած
 Ավսգներին մեջ խուլ-խուլ գալարվեց...

Ջ Ե Կ Ի Ն

ՆԱՅԻՐԻ ԶԱՐՅԱՆ

ՏՐԻՈՒԵՏՆԵՐ ՔՍԱՆՎԵՑԻՆ

* * *
Անապատում նրանք ընկան,
Դասակարգի աչքից հեռու:
Անդրկասպյան ավազներում,
Անապատում նրանք ընկան:
Լիբբ բորենին բրիտանական
Վոլից վոռնում եր հրհռում,
Անապատում նրանք ընկան,
Դասակարգի աչքից հեռու:

* * *
Կգա և ըռպին հատուցման.
Յեզ մեր քնդակն ել չի շեղվի.
Քեզ համար, դահիճ Դենստերվել,
Դեռ կգա ըռպին հատուցման:

Դեռ այն վեճն արնոտ չի լուծված
Յեվ – ահեղ, անխուսափելի—
Դեռ կգա ընդհան հատուցման
Յեվ մեր գնդակն ել չի շեղվի:

* * *

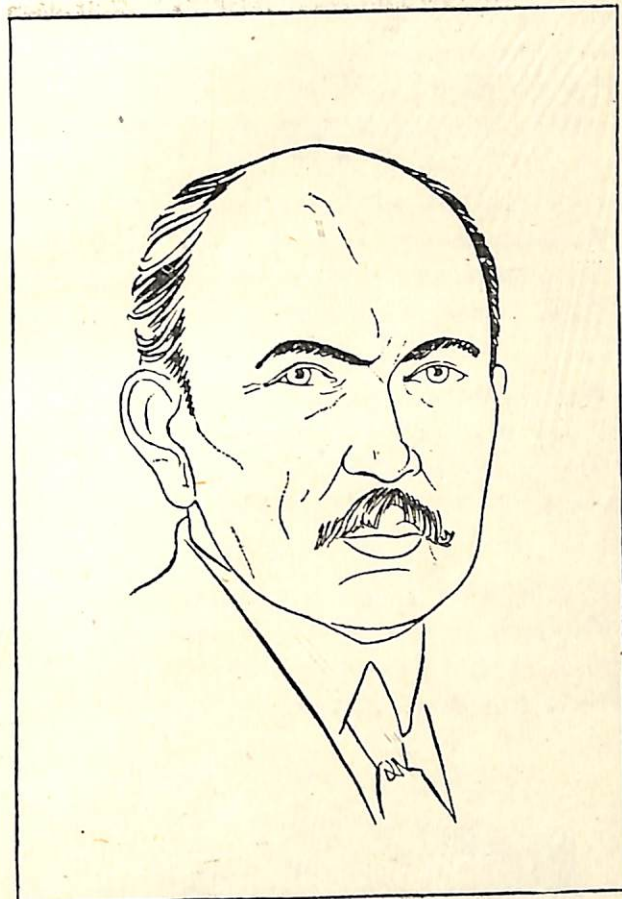
Միշտ նույն կրակն է ինձ հուզում—
Կռվել ձեզ պես հերոսաբար,
Անմարելի ու անդադար
Միշտ նույն կրակն է ինձ հուզում:
Մահն ընդունել ձեզ պես հզոր
Ու թշնամուն նայել հպարտ—
Միշտ նույն կրակն է ինձ հուզում—
Մեռնել ձեզ պես հերոսաբար:

* * *

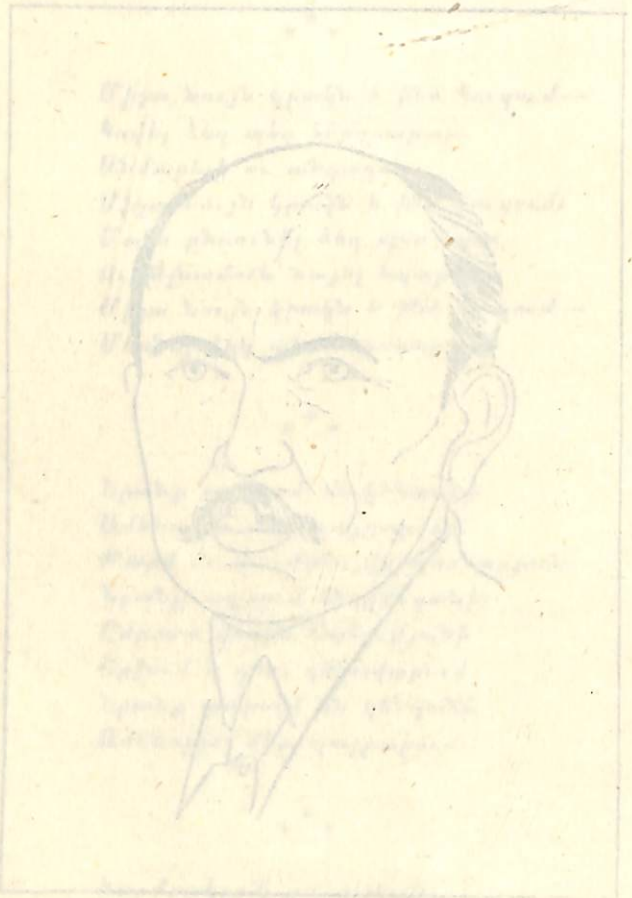
Նրանք ապրում են կենդանի
Ամենօրյա մեր պայքարում,
Թարմ ու վառման, վորպես արյուն,
Նրանք ապրում են կենդանի:
Հմբոստ վոգին Շահումյանի
Շրջում է դեռ, զեկավարում.
Նրանք ապրում են կենդանի
Ամենօրյա մեր պայքարում:

* * *

Կարմրակրակ լուսաբացի,
Լույսի համար նրանք ընկան
Այն վիթխարի հերոսական
Կարմրակրակ լուսաբացին:
Յեվ արյունով Գառնիկի
Լուսաբացը ալնիկ հագավ,
Դրա համար նրանք ընկան
Կարմրակրակ լուսաբացին:

ԱՐՍԵՆ ԱՄԻՐՅԱՆ

Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի

Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի

ԳԵՂԱՍ ՍԱՐՅԱՆ

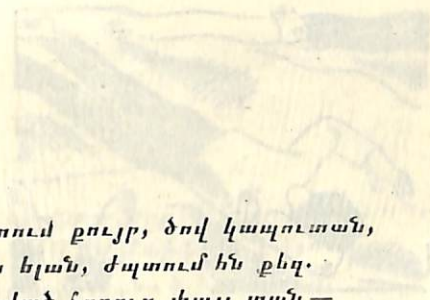
Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի

Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի

Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի

Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի

Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի
 Երբ որ քեզ տեսնում եմ իմ հայրենի

Շուր արտում ընչր, ծով կապուտան,
 Ասողերն ելան, ժպտում են քեզ.
 Վեր խռոված հոգուդ փայլ տան —
 Քայց քեզ նման հուզված եմ յիս...

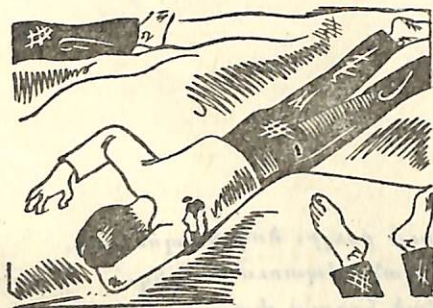
Հիմա աշուն, ցուրտ ե ելի,
Բարձրանում են դեմս ահա,
Դիյերն մեռած ընկերների՝
Ալիքներիդ ֆոնի վրա:

Ահա նրանք շարժվում են, տես,
Քսանվեց մարդ մահը գրկած,
— Ո՞վ ե նրանց պահ տվել քեզ,
— Ծով, սիրտդ բաց, ծով, սիրտդ բաց...

Ծով, մեռել են նրանք հպարտ,
Դասակարգի կռվում ահեղ,
Ու մահվան դեմ հաղթ ու անպարտ,
Միշտ գալիքն են տեսել լուսեղ:

Սպասել են, վոր պիտի գան,
Որերը մեր պայծառ ու վառ,
Որերն յեկան, նրանք չկան,
Բայց մեր սրտում կմնան հար:

Ծով, տրտում քույր, ծով կապուտան,
Աստղերն ելան, ժպտում են քեզ,
Վոր խռոված հոգուդ փայլ տան—
Բայց քեզ նման հուզված հմ յես...

ՎԱՀԱՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՆՐԱՆՑ ՆԿԱՐԻ ԱՌԱՋ

1.

Տխուր եր սիրտս—յերը վոր դարձա տուն,
Ու պատել եր ինձ թախիժ և կարոտ,
Նստեցի յերկար հոգնած և անքուն,
Մտառումս՝ տանջանք ու խորը բողբոջ:

Նստել եր այդ որ, սև ամպի նման,
 Նստել եր մի վիշտ իմ հոգու վրա,
 Ինձ սարսուռ պատեց ու սիրտս հեաց—
 Յերը նրանց այդպես արյունոտ տեսա:

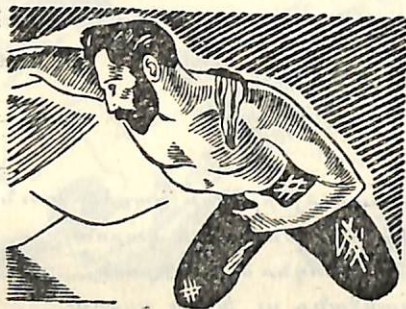
Մութ անապատի ավազի վրա—
 Շառագունել եր դեմքերը նրանց,
 Պարում եր դաժան—դիվային մահը,
 Ու սարսուռում եր շուրջը մթազնած:

Նրանք քսանվեց անմահ կոմսոնար,
 Գիշերվա կիսին անգն ու գերված,
 Կանգնած են անմահ—թշնամու դիմաց,
 Կանգնած իրար դեմ—նրանք ու մահը:

2.

Փակեցի դուռս, գիշերը սև եր,
 Յերկար եր թվում գիշերն անավոր
 Յես չեյի ապրել այնպիսի գիշեր—
 Սիրտս հուզված եր, վերավոր ու խոր:

Չեյի մոռանում նկարը այդ նոր
 Յեվ մահազալար կոմսոնարներին,
 Նրանք արյունոտ ու վերքերը խոր
 Մահվան աչքերով դեռ նայում եյին...

ԿՈՐԳԱՆՈՎ

ԽՈՐԵՆ ՌԱԴԻՈ

ԴԱՍԱԿԱՐԳԸ

Նվիրվում ե քսանվեց
կոմունարների հիշատակին

— Յերբ աշուն ե շնչում քամին,
Ծառերը թեքվում են ալիհեր՝
Տափաստաններն այս Կասպից
Դառնում են մթին շիրիմներ։—

Իսկ այստեղ —

Սրտումս ձայնում են

Աղեխարշ կանչեր ու հառաչ.

Ձեռները,

Ձեռները...

Այն համ են.

Ո՞ւմ ձեռներն են բաղկատարած:

Աղջիկս.

Տեսնում ես,

Ահա

Արնոտ ձեռներ են բարձրանում,

Ձեռներ՝ հիսուն յերկու հատ,

Դարձած վրեժ ու բռունցք...

Մոտ նստիր, աղջիկս, այսպես,

Սեղմվիր քո ծեր հոր կողերին...

... Տես.

Տափաստանները հասալից,

Դառնում են շերիմներ խորին:

Դու մոտ չե՞ս գալիս, աղջիկս,

Ձե՞ս ուզում հորդ սիրտին,

Ուզում ես, վոր սիրտն արջի պես...

Սոսկումով բռնկված դոփի՞.

Ուզում ես, վոր ուսերս բռնած

Մարսափը ցնցի՞ ինձ վողջ գիշեր,

Դու մթում նստել ես մռայլ...

Դու հեկեկում ես աղջիկս:

Յեվ ինչո՞ւ,

Ինչու յես լալիս դու,

Ինչո՞ւ յես մորմոքվում դառնագին:

— Ախ, հայր իմ

Ինձ հանգիստ տուր,

Կորուստներ ե վողբում իմ հոգին:

Տարիներ, տարիներ առաջ,

Յերբ յես դեռ յեղել եմ մանկիկ,

Ավագությունում այն մռայլ

Ընկել են մարտիկներ անգին:

Յեղել ե մի լպիրշ Դինստերվիլ

Ու մի այլ դաժան զնդապետ՝

Քսանվեցին հանել են Բագվից

Ու անապատում գնդակել:

Յեվ այսոր,

Այս լուսաբացին,

Տարիներ, տարիներ առաջ,

Արյունը անմահ քսանվեցի,

Ներկեց անապատը մռայլ:

Թո՛ղ, հայր իմ, կո՛վիրիտ քո աղջկան,

Հիշելու կորուստներ, դիակներ:

Լուսադեմ ..

Ու նրանք ընկան,—

Քսանվեց նահատակներ...

Լուսթյունն ե իշխում հիմա,

Լուսթյունն ե դիզվում խտանում

Ու նրանք դեռ իրար դիմաց

Լուսթյանն են ականջ դնում:

Լուսթյունն աղմուկ ե դառնում,

Լուսթյունը շաչում կատաղի...

Հոր սիրտը զղջում ե, արնում,

Աղջկա սիրտը լալիս դառնաղի:

Ու ժամերն են դոփում մոլեգին,
Դոփում են ու չեն ընթանում,
Խփում են ծեր հոր քունքերին:
...Սոսկումն ե աճում, խտանում:
Լռությունը խեղդում ե հորը
Նա ուզում ե աղաղակել,
Նա գրկում ե աղջկա ծնկերը
Հեկեկում անոգ ու կերկեր:

— «Յեղիլ ե մի լպիրշ Դենստերվիլ,
Յեղիլ ե դաժան մի գնդապետ...»
Ա՛խ լսիր,
Սիրելի իմ դստրիկ,

...Այդ յես եմ նրանց գնդակել...
Յես տվի նրանց դեմ աղդանիշ,
Աղդանիշ դաժան գնդակման...—

...Աղջկա դեմքը փոխվեց քաթանի
Ու հետո բռնկվեց հանկարծ:

— Դձու...
Դահիճը քսանվեցի՞
Ու հետո հոսահատ ճչաց.—
— Բայց...
Ինչո՞ւ դձու գնդակեցիր...

Ինչո՞ւ
Այդ մի հարցնիր աղջիկս,

Զե՞ վոր կան յերկու բանակներ...
Յես պարտավոր եյի այն գիշեր,
Պարտավոր եյի գնդակել:

Յես ուրիշ բանակից եյի.—
Այդ բանակը ջարդվել ե այսոր,—
Նրանք ուզում եյին միլյոնի
Հաղթ ուժով կրկնել մեր դասը:

Յես զինվորն եյի իմ դասի,
Յես լսում եյի նրա ձայնը,—
Դրա համար ել անսիրտ
Յես տվի աղդանշանը:

Նրանք այլ բանակից եյին,
Նրանք մեր դեմն եյին ընդվզում.
Գնդակել պարտավոր եյի յես,
Դասակարգն այդպես եր ուզում...

... — Պարտավոր եյիր դու հայրիկ,
Դասակարգն այդպես եր ուզում:
Յե՛վ աղջկա դեմքին ամենի,
Շողաց վրեժի ցասում:
Նա հրեց հորը ալևոր,
Վորն ընկել եր գետնատարած,
Դուրս թռավ:—
Քամի ու խավար,
Բացվում եր աղոտ մի լուսաբաց:

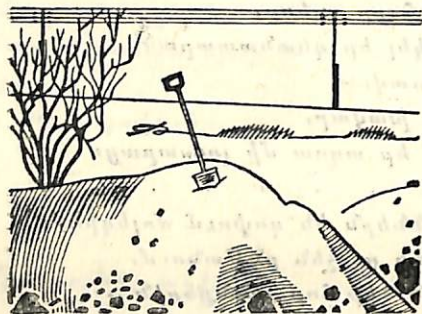
...
Վայրկյաններն են դոփում մոլեգին,
Դոփում են ու չեն ընթանում,
Խփում են ծեր հոր քունքերին...
Լռությունն ե աճում, խտանում:

Լուսթյունը խեղդում է հորը,
Նա ուզում էր աղնադակել,
Նա փնտրում է աղջկա ծնկերը,
Հեկեկում է անոգ ու կերկեր:

... Լուսաբաց էր,
Նրանք ընկան,
Հավատով, անմոռնչ ու խրոխտ,
Յեվ ասես դրանից՝ հաղթական
Վողջ յերկիրը բռնկվեց նոր հրով...

Յեվ հանկարծ...
Դուռը շառաչեց
Ու զենքերը շողացին իր աչքին:
Ներս մտավ աղջիկն ու կանչեց
... — Բռնեցեք քսանվեցի դահիճին...

Յերը հորը գնդակում էին,
Աղջիկը շշնջաց անհուզում.
— Ների՛ր, հայր,
Պարտավոր եյի... —
Դասակարգն այդպես էր ուզում. —

Պ Ե Տ Ր Ո Վ

— Նավաստի, նավը եւ յետ չի բերի
Այն ընկերներին, վորոնց նա տարավ...

— Ծովը դուրս կըգա իր հին ափերից,
Ծովը կողովի հյուսիս ու հարավ...

— Նավաստի, ահա անցավ տաս տարի:
Ելի՞ նայում ես Կասպից ջրերին...

— Դեռ չի վերջացել վերջին պայքարը,
Քսանվեցի հետ կը շարժվենք ելի...:

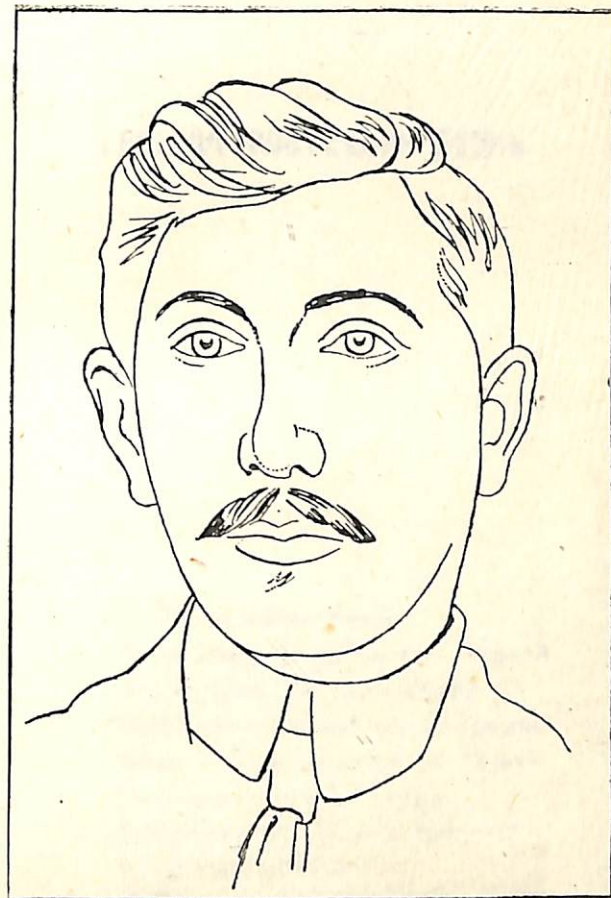
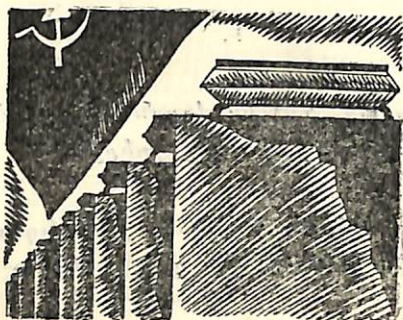
2.

Դեռ կը շարժվեն ուժերը Արևմուտք ու Արևելք,
Դեռ ուժերը կարկվեն,—

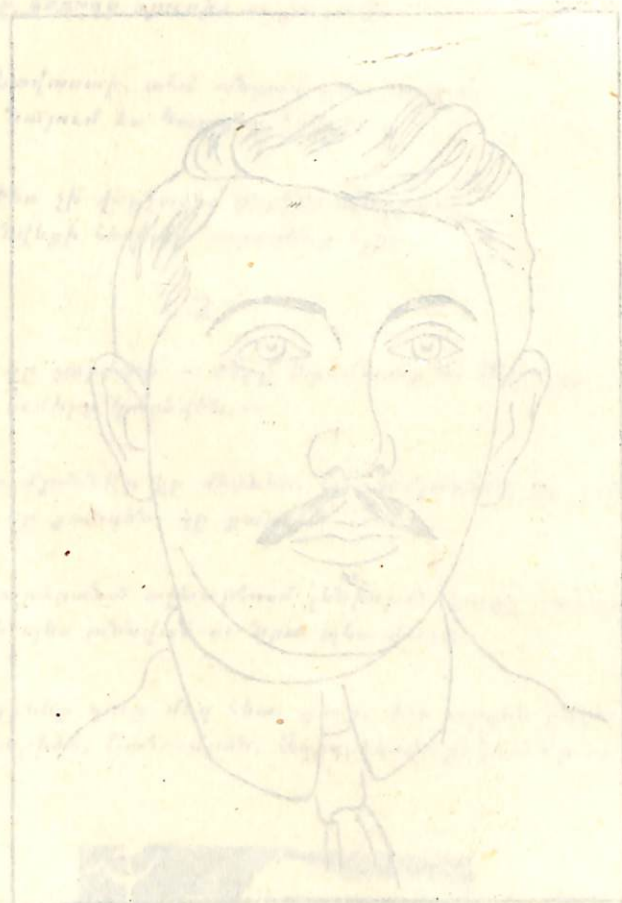
Շահումյաններ կը մեռնեն, Շահումյաններ կը գան դեռ,
Դեռ կը քանդեն, կը քանդեն...

Կը բարձրանա աշխարհում լենինյան դրոշմը համառ,
Արևի պես աննվաճ ու նրա պես վառ...:

Ու կլինեք դուք մեզ հետ. դուք, վոր արդեն ընկել եք,
Ջափարիձե, Շահումյան, Ազիզբեկով, ընկերներ...:

Վ Ե Զ Ի Ր Ո Վ

ԲԱԼԼԱԴ ՔՍԱՆԸՎԵՑԻ ՄԱՍԻՆ

1.

Ամեն առավոտ ծեղին,
 Յերբ քնից զարթնում ե Բագուն,
 Յերբ յեւած գիշերվա մեզից
 Արթնանում ե կյանքը քաղաքում,—
 Յերբ ձայնով աշխուժ ու հնչուն
 Քաղաքի բոլոր մասերից
 Շչակաները գործի յեն կանչում
 Պրոլետարներին,—
 Քաղաքի ծայրերից բոլոր
 Ձգվելով յերբ շարան շարան
 Բանվորները հոժ խմբերով
 Շտապում են դեպի գործարան,—
 Ամեն առավոտ ծեղին,
 Այդ ժամին գորշ, մխեռանգ—
 Ձուլվելով յերթին ամենքի—
 Քաղաքից անցնում են և նրանք:

2.

Քսանըվեց հոգի յեն նրանք—
 Յեվ խոհուն մտազբաղ են բոլորը:
 Առջևից գնում ե նա—
 Յերկաթյա Կարմիր Կոմանդորը:
 Քայլելով հաստատ, համաչափ
 Հետևում են նրան ընկերները,
 Ընթանում են քայլերով շտապ,
 Շտապում են դեպի վիշկաները:
 Աննկատ, ձուլված ամենքին,
 Քայլում են նրանք դեպի ծովը.
 Վաղջում են ջրերը դեմից,
 Համբուրում ե հովը:
 Համբուրում ե դեմքերը քամին,
 Շշնջում ե խոսքեր հյուսիսի:
 Յերկաթյա շքախումբ ե դա մի—
 Գնում ե զորահանդեսի:

3.

Քայլերով հաստատ, համաչափ
 Ընթանում են նրանք խմբովին,
 Անցնում են բուլվարի միջով,
 Մոտենում են ծովին:
 Խփում ե ծովը ափերին,
 Յերկինքը գորշ ե, կապար.
 Ճոճվում են նավերը սևերիզ՝
 Շղթայով ափին կապած:
 Իսկ հեռուն— ուրիշ նավեր,
 Կողերով ծանր նստած՝
 Սահելով գնում են վեր—
 Դեպի Պարսկաստան...
 Գնում են դեպի Ենզելի,
 Գնում են դեպի Իրան—
 Տանում են յերկրից Լենինի
 Մի հեղուկ ալ-հուրհուրան:
 Նայում են նրանք նավերին
 Յեվ իրենց շրթերով անբառ,
 Անսահման խինդը դեմքերի
 Շշնջում են— բարի՜ ճամփա...

4.

Տեսնում են ապա հեռվում
 Յեվ ուրիշ նավեր նրանք.
 Մշուշում նրանց յերևում,
 Արևում են ափեր հուրհուրան:
 Տեսնում են նավեր ծանրակող,
 Վոր ջրերը խորունկ արխած՝
 Գնում են դեպի Կրասնավոդսկ,
 Գնում են դեպի Հաշտարխան...
 Նայում են կարոտով անդուլ
 Այդ հեռու ափերին նրանք.
 Մի յերգ ե այնտեղից հանդում,
 Խնդալով վողջունում նրանց:
 Դաշտերում անբեր ու ամա
 Տեսնում են հազար նվաճում.
 Յերկաթյա անտառի նման
 Սերունդներ են յելնում ու աճում:
 Հասնում են նրանց ականջին
 Վիթխարի մուրճերի ձայներ.
 Շչականեր են թնդալով կանչում,
 Աշխատանքն ե հնչում այնտեղ:
 Լսում են նրանք այնտեղից
 Բյուրավոր վոտքերի դոփյուն.
 Քրտինք ե բարձրանում հանդերից,
 Մի կուրծք ե անդուլ տրոփում:
 Նայում են հրճվանքով անհուն—
 Ու սիրտը յեռանդով ջամբած՝
 Կոմանդորը ձեռքով ե անում—
 Ու թեքում են նրանք ճամփան...

5.

Ու, կրկին հեռուն նայելով,
 Քայլելով հաստատ, համաչափ—
 Անցնում են նրանք Բախլով,
 Մտնում են յերկիրը նվաճած...
 Տարիներ են անցել կորովի,

Սուրացել, գնացել անդարձ —
 Ու յելել ե նահանջող ծովից
 Մի ամբողջ նոր նավթանտառ:
 Ուր ծոցն եր սուաջ շառաչում,
 Յեփվելով զուր յեռանդից —
 Վիշկաներ են հիմա աճում,
 Վիշկաներ անծայր, անթիվ:
 Թնդում ե յերկիրը նվաճած,
 Շնչում ե յեռանդ ու կրակ:
 Անցնում են քայլերով համաչափ,
 Յերկաթե քայլերով նրանք:
 Դեմքերով՝ վառված արևից,
 Մազութով, մրով ծեփած —
 Վիշկաները կեցած բարեի
 Ասում են՝ բարե՛ Ստեփան...
 Աշխատում, յեռում են բոլորը —
 Մրոտած դեմքեր ու ձեռներ:
 Հիացած՝ կարմիր կոմանդորը
 Շշնջում ե. — բարե, ընկերներ:
 Ու մտնում են նրանք վիշկաները,
 Յերկաթե քայլերով շրջում —
 Դառնում են փոկերն, անիմները,
 Յեռանդի ձայնով շշնջում:
 Շշնջում ե կարմիր կոմանդորը
 Փոկերի աղմուկի միջից —
 Յեվ լսում են, լսում են բոլորը
 Նրա ձայնը ջինջ ու վճիտ: —

6.

Յեվ ասում ե նա — կոմանդորը. —
 «Տոկացեք. ընկերներ անգին.
 Ձեր ամեն մի փորած նավթահորը
 Մի քայլ ե ցանկալի կյանքին:
 Բացվել ե հորիզոնը լուսե,
 Պայքարով ափսոսել մի կյանք.
 Ձեզ համար գիշերով մի սև
 Ավազե դաշտերում մենք ընկանք:

Քսանըվեց եյինք մենք, քսանըվեց,
 Բայց անթիվ, անթիվ ե մեր անունը.
 Վոչ գնդակը մեզ սպանեց
 Յեվ վոչ ել կսպանի հոգնությունը:
 Քանի կաք, ընկերներ, քանի կաք,
 Քանի կա աշխատանքը անդուլ —
 Մեր յերթին — վախճան չկա,
 Մեր պայծառ գործին՝ պարտություն:
 Տոկացեք, ընկերներ, մենք ձեզ հեռ ենք,
 Տոկացեք, ընկերներ անգին,
 Վոր անցնենք այս նեղ արահետը
 Ու հասնենք ցանկալի կյանքին...»:

7.

Շշնջում ե կարմիր կոմանդորը
 Փոկերի աղմուկի միջից —
 Ու լսում են, լսում են բոլորը
 Նրա ձայնը ջինջ ու վճիտ:
 Ու անտես ամենքին, ինչպես ուրիշ,
 Այնտեղից յեռում են նրանք,
 Թողնելով սրտերում հուր շփնդ մի,
 Վառելով անդուլ մի յեռանդ:
 Ու վերջին հրձվանքով անհուն,
 Գլուխը բարձր ու ուղիղ՝
 կոմանդորը ձեռքով ե անում —
 Ու փոխում են նրանք ուղին:
 Հոնդում ե դեմից քամին,
 Բայց անդուլ քայլերով նրանք
 Անցնում են Բալախանի,
 Մտնում են գործարան ու հանք:
 Շրջում են այդպես ամենուր,
 Մտնում են գործարան զավոդ,
 Դեմքերին իջնում ե մուր,
 Շորերին նստում նավթի հոտ:
 Յեվ մինչև բարձրանում ե որը,
 Դառնում ե թնդացող ցերեկ —

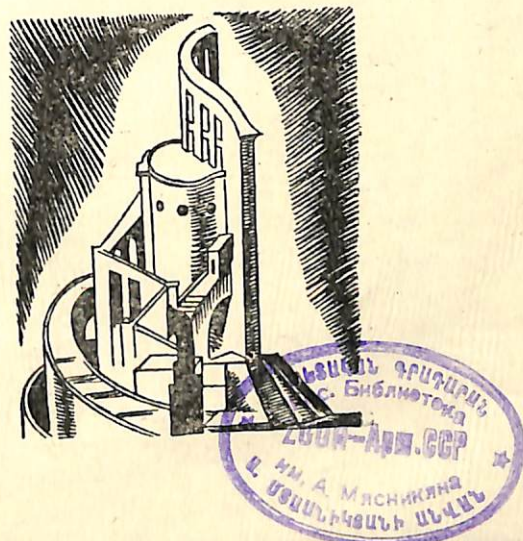
Շրջում ե կարմիր կոմանդորը,
 Լինում ե ամենուրեք:
 Զուլվելով դարձող փոկերին,
 Աղմուկ ու թմերի միջից—
 Խոսում ե ընկերներին
 Իր ձայնով հաստատ ու վճիտ:
 Ու ուրիշ նման անտես,
 Զուլվելով սրտերին նրանց—
 Շնչում ե, շնչում ե անվերջ,
 Անդադար ավյուն ու յեռանդ:

8.

Յեվ ապա, յերբ դառնում ե որը
 Շառաչուն, թնդացող ցերեկ—
 Իրարից բաժանվում են բոլորը,
 Յրվում են ամենուրեք:
 Մտադրադ, գլուխը թեքած,
 Քայլերի համաչափ զարկով—
 Ստեփանը գնում ե Յեկա,
 Զափարիձեն—դեպի Սոֆյարկում:
 Գնում են և մյուս ընկերները,
 Ամենքին անտես քայլերով
 Անցնում են բոլոր փողոցները,
 Մտնում են հիմնարկները բոլոր:
 Սրտերում անբոց մի կրակ՝
 Յերկաթե անդուլ խոսքերով
 Ամենուր շնչում են նրանք
 Անսպառ յեռանդ ու կորով:
 Աշխատանքը անտակ ե, մեծ ե,
 Թշնամին անտես ու դժնի,—
 Յեվ շրջում են այդպես Քսանդվեցը:
 Մինչև իրիկունը իջնի:
 Շրջում են անվերջ, շնչում են,
 Առորյա աշխատանքը հսկում,
 Մինչև իրիկունը իջնի:
 Ու վառում կրակներ վոսկուն:
 Յեվ իջնում ե յերբ իրիկունը,
 Վոր հոգնած սրտերին նստի—

9.

Քսանդվեցը անտես հեռանում են,
 Գնում են հանգստի:
 Յեվ ամեն առավոտ, յերբ որը
 Բարձրանում ե՝ հոգսը թևին—
 Շրջում ե կարմիր կոմանդորը,
 Քսանդհինգ ընկերներ յետևից:
 Շրջում են բոլոր վիշկաները,
 Մտնում են գործարան ու հանք—
 Քսանդվեց կարմիր ընկերներ են,
 Քսանդվեց մարտիկներ նրանք:
 Զուլվելով դարձող փոկերին,
 Աղմուկ ու թմերի միջից
 Խոսում են ընկերներին
 Զայներով հաստատ ու վճիտ:
 Ասում են նրանք.— Տոկացեք,
 Տոկացեք, ընկերներ անդին,
 Բացվել ե հորիզոնը բոցե,
 Առավոտը ցանկալի կյանքի:
 Քանի կաք, ընկերներ, քանի կաք,
 Քանի կա աշխատանքը անդուլ—
 Մեր յերթին վախճան չկա,
 Մեր պայծառ գործին—սլարտու թյուն...

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

III. ՎՈՐՊԵՍ ՊՐՈԼՈԳ

1. Հակոբ Հակոբյան. — «Մեռան՝ չկորան»

IV. ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀՈՒՄՅԱՆԻՆ

2. Հակոբ Հակոբյան. — «Ստեփան Շահումյանին»

3. Վահան Տերյան. — «Դադել խնդության»

4. Նայիրի Զարյան — «Շահումյանին»

V. ՔՍԱՆՎԵՅԸ

5. Մկրտիչ Արմեն. — «Քսանվեցը»

6. Ալազան. — «Արյունոտ գիշերը»

7. Հակոբ Հակոբյան. — «Քսանվեց եյին...»

8. Գուրգեն Մահարի. — «Արնոտ ձեռներում»

9. Ազատ Վոսունի. — «26-ը»

10. Աղասի Վարդանյան. — «Հատված «Ախա-կուլա» պոեմից»

11. Նայիրի Զարյան. — «Տրիտիաներ քսանվեցին»

12. Գեղամ Սարյան. — «* *»

13. Վահան Գրիգորյան. — «Նրանց նկարի առաջ»

14. Խոսրեմ Ռադիս. — «Դասակարգը»

15. Գուրգեն Մահարի. — «* *»

16. Յեղիշե Զարենց. — «Բալլադ քսանվեցի մասին»

1. ԿՈՄԻՏԵ
2. ԿՈՄԻՏԵ
3. ԿՈՄԻՏԵ
4. ԿՈՄԻՏԵ
5. ԿՈՄԻՏԵ
6. ԿՈՄԻՏԵ
7. ԿՈՄԻՏԵ
8. ԿՈՄԻՏԵ
9. ԿՈՄԻՏԵ
10. ԿՈՄԻՏԵ
11. ԿՈՄԻՏԵ
12. ԿՈՄԻՏԵ
13. ԿՈՄԻՏԵ
14. ԿՈՄԻՏԵ
15. ԿՈՄԻՏԵ
16. ԿՈՄԻՏԵ
17. ԿՈՄԻՏԵ
18. ԿՈՄԻՏԵ
19. ԿՈՄԻՏԵ
20. ԿՈՄԻՏԵ
21. ԿՈՄԻՏԵ
22. ԿՈՄԻՏԵ
23. ԿՈՄԻՏԵ
24. ԿՈՄԻՏԵ
25. ԿՈՄԻՏԵ
26. ԿՈՄԻՏԵ
27. ԿՈՄԻՏԵ
28. ԿՈՄԻՏԵ
29. ԿՈՄԻՏԵ
30. ԿՈՄԻՏԵ
31. ԿՈՄԻՏԵ
32. ԿՈՄԻՏԵ
33. ԿՈՄԻՏԵ
34. ԿՈՄԻՏԵ
35. ԿՈՄԻՏԵ
36. ԿՈՄԻՏԵ
37. ԿՈՄԻՏԵ
38. ԿՈՄԻՏԵ
39. ԿՈՄԻՏԵ
40. ԿՈՄԻՏԵ
41. ԿՈՄԻՏԵ
42. ԿՈՄԻՏԵ
43. ԿՈՄԻՏԵ
44. ԿՈՄԻՏԵ
45. ԿՈՄԻՏԵ
46. ԿՈՄԻՏԵ
47. ԿՈՄԻՏԵ
48. ԿՈՄԻՏԵ
49. ԿՈՄԻՏԵ
50. ԿՈՄԻՏԵ
51. ԿՈՄԻՏԵ
52. ԿՈՄԻՏԵ
53. ԿՈՄԻՏԵ
54. ԿՈՄԻՏԵ
55. ԿՈՄԻՏԵ
56. ԿՈՄԻՏԵ
57. ԿՈՄԻՏԵ
58. ԿՈՄԻՏԵ
59. ԿՈՄԻՏԵ
60. ԿՈՄԻՏԵ
61. ԿՈՄԻՏԵ
62. ԿՈՄԻՏԵ
63. ԿՈՄԻՏԵ
64. ԿՈՄԻՏԵ
65. ԿՈՄԻՏԵ
66. ԿՈՄԻՏԵ
67. ԿՈՄԻՏԵ
68. ԿՈՄԻՏԵ
69. ԿՈՄԻՏԵ
70. ԿՈՄԻՏԵ
71. ԿՈՄԻՏԵ
72. ԿՈՄԻՏԵ
73. ԿՈՄԻՏԵ
74. ԿՈՄԻՏԵ
75. ԿՈՄԻՏԵ
76. ԿՈՄԻՏԵ
77. ԿՈՄԻՏԵ
78. ԿՈՄԻՏԵ
79. ԿՈՄԻՏԵ
80. ԿՈՄԻՏԵ
81. ԿՈՄԻՏԵ
82. ԿՈՄԻՏԵ
83. ԿՈՄԻՏԵ
84. ԿՈՄԻՏԵ
85. ԿՈՄԻՏԵ
86. ԿՈՄԻՏԵ
87. ԿՈՄԻՏԵ
88. ԿՈՄԻՏԵ
89. ԿՈՄԻՏԵ
90. ԿՈՄԻՏԵ
91. ԿՈՄԻՏԵ
92. ԿՈՄԻՏԵ
93. ԿՈՄԻՏԵ
94. ԿՈՄԻՏԵ
95. ԿՈՄԻՏԵ
96. ԿՈՄԻՏԵ
97. ԿՈՄԻՏԵ
98. ԿՈՄԻՏԵ
99. ԿՈՄԻՏԵ
100. ԿՈՄԻՏԵ

«Ազգային գրադարան»

NL0325698

17.757

ԳԻՆԸ 75 ԿՈՊ.